

XVI A. DOKUMENTAI, SUSIJĘ SU BAŽNYČIŲ VIZITACIJOMIS RAGAINĖS IR TILŽĖS AMTUOSE

Dainius Elertas

Klaipėdos universitetas

XVI a. Prūsijos kunigaikštystės bažnyčių vizitacijų pobūdis ne tik žymi siekiamybę apskaityti, įvertinti, kontroliuoti, bet ir keisti parapinio gyvenimo kokybę. Jų dokumentuose prabylama apie naikintinas negeroves, nederamą elgesį ir disciplinavimą. Šie liudijimai padeda pažinti aplinką, kurioje veikė evangelikų liuteronų kunigai, sužinoti apie dvasinės vadovybės lūkesčius, kunigams iškilusius sunkumus ir jų santykius su parapijiečiais. Žemiau pateikiami keturi dokumentai, kaip liaudies papročių, kalbotyros ar M. Mažvydo biografijos šaltinis, jau buvo skelbti pavieniui. Tačiau publikuojami kartu jie papildo Prūsijos kunigaikštystės bažnyčių vizitacijų temą ir praplečia M. Mažvydo aptarjamą parapijos vaizdą. Į akis krentantys pasikartojantys skundai dėl Romos katalikų konfesijos tradicijų relikto, dalies gyventojų bažnyčios nelankymo, tikybos pagrindų nežinojimo ar pan. nurodo palikimą, su kuriuo susidūrė Ragainės klebonas M. Mažvydas ir jo įpėdinis. Taip pat leidžia susidaryti įspūdį apie Tilžės ir Ragainės amčių kunigų pastoracinio darbo rezultatus.

Nuosekliai periodiškai vykdomų visų bažnyčių vizitavimo idėja Prūsijos kunigaikštystėje buvo įgyvendinama laipsniškai. Pradžioje buvo vykstama ir vertinama padėtis vietovėse su labiau išplėtotų bažnyčių tinklu. 1526 m. vizitatoriai pasiekė tik mažesnę dalį parapijų¹. 1528 m. kovo 10 d. Prūsijos kunigaikščio Albrechto įsaku išplėtus Sembos vyskupiją, prijungta Notanga, o dar anksčiau – dalis buvusios Varmės vyskupijos². Galbūt dėl didžiulės teritorijos ar patyrimo stokos 1528 m. kovo 28 d. kunigaikščio įpareigojimo atlikti vizitacijas vykdymas Pamedės ir Sembos vyskupijose užsitęsė. Žinoma, kad 1528–1533 m. ji vyko Notangoje – Bartenšteine, Bartuose, Frydlande, Mühlhausene ir Brandenburge (Pokarvuiose)³. 1542–1543 m. žiemą kunigaikščio Albrechto buvo vizituojama pietvakarinėje ir pietinėje Sembos vyskupijos dalyje⁴. Bažnyčių tinklui plečiantis, imta lankytis ir nuo jos labiau nutolusiuose pakraščiuose. 1569 m. vyskupas Joachimas Mörlinas nuodugnai vizitavo Žuvininkų ir Žiokų amtus⁵. 1570 m. jis vizitavo Bartenšteine, Gallingene, Šipenbeile, Borkene⁶. Prūsijos šiaurinio pakraščio lietuviškų Tilžės ir Ragainės amčių padėtis vertinta 1549 m., 1578 m. ir, tikrinant partikuliarines mokyklas, 1593–1594 m.⁷

Didžiosios kunigaikščio ar Evangelikų liuteronų bažnyčios vadovų vykdytos vizitacijos brandino poreikį tai daryti dažniau, mažesniu mastu, vietos klebono lygmeniu. Tokia kai kurių evangelikų liuteronų klebonų iniciatyva rodytų savidisciplinos pastangas. Šiuo aspektu iškalbingas 1551 m. pirmojoje pusėje parašytas Ragainės klebono Martyno Mažvydo laiškas savo globėjui Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui. Jame pateikiama informacija apie padėtį Ragainės parapijoje primena vizitacijos

¹ LUKŠAITĖ, I. Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai kaip istorijos šaltiniai. In *Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai*. Sud. I. LUKŠAITĖ.; S. DREVELLO. Klaipėda, p. 19.

² *Wizytacja biskupstwa Sambijskiego z 1569 roku*. Wyd. J. WIJACZKA. Toruń, 2009, s. XI.

³ *Ibid.*, s. IX.

⁴ LUKŠAITĖ, I. *Op. cit.*, p. 20.

⁵ Visa vizitacijos dokumentų publikacija: *Wizytacja biskupstwa Sambijskiego z 1569 roku*.

⁶ Visa vizitacijos dokumentų publikacija: *Wizytacja biskupstwa Sambijskiego z 1570 roku*. Wyd. J. WIJACZKA. Toruń, 2005.

⁷ LUKŠAITĖ, I. *Op. cit.*, p. 20.

dokumentų turinį. M. Mažvydas nurodo motyvus: *kad galėčiau išlaikyti savo sąžinę (juk aš rūpinuosi parapijiečiais, skelbdamas jiems Dievo žodį su tokiu uolumu, koks tik įmanomas) nepakaltinamą to žiauriausio grasinimo, kuriuo Dievas, matyt, nori pareikalauti sunkiausių bausmių visiems tiems sielų ganytojams, kurie bus rasti apsileidę. Be to, kad vyskupas arba mano parapijos vizitatoriai ar kiti inspektorai kada nors nepasmerktų manęs prieš aukštąjį tavo šviesiosios aukštybės teismą dėl apsileidimo, tos bjauriausios ydos, kurios visada vengiu*⁸. Ir: *Idant tavo šviesioji aukštybė sužinotų apie baisų mano parapijiečių nedorumą ir klaidingą jų tikėjimą, kad paskui bet kokiai blogybei būtų užkirstas kelias ir rastas būdas joms įveikti, nutariau viską aprašyti papunkčiumi*⁹.

Jis tikėjosi nuolatiniu parapijiečių lankymu, tikėjimo žinių tikrinimu pasiekti pokyčių į gera. Ragainės klebonas pažymi: *Minti, kad reikia įvesti tokį lankymą, pakišo man garbingasis vyras ponas Joanas Brysmanas, Sambijos diecezijos prezidentas, kuris, mane išsvėsdamas į kunigus ir įšventęs, man gyvu savo žodžiu įtaigiai priminė, kad uoliai mokyčiau žmones katekizmo ir, lankydamas juos, tirčiau, kokią daro pažangą religijoje*¹⁰. Savo pažiūromis M. Mažvydas nebuvo vienišas. Jis nurodė, kad tai skatino parapijiečių tikėjimo patikrą praktikavęs Tilžės klebonas G. Reichas. Tačiau M. Mažvydui nepavyko įveikti parapijiečių atkaklumo, todėl jų lankymą, egzaminavimą teko atidėti iki prašomo tiesioginio kunigaikščio įsikišimo¹¹.

1549 m. vykdytos Tilžės ir Kukernysės (Kaukėnų) parapijų vizitacijos ataskaitą paskelbė lietuvių Biblijos vertėjo J. Bretkūno aplinkai skirtos daktaro disertacijos pagrindu parengtoje knygoje V. Falkenhahnas 1941 m.¹² Šis tekstas pakartotinai skelbiamas žemiau. 1551 m. pirmojoje pusėje Ragainės klebono M. Mažvydo laiškas savo globėjui Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui dar vadinamas penktuoju. 1926 m. jį publikavo kalbininkas Jurgis Gerullis¹³. 1974 m. kartu su vertimu į lietuvių kalbą laiškas buvo paskelbtas ir Marcelino Ročkos sudarytame M. Mažvydo raštų rinkinyje¹⁴. Ši publikacija tapo pagrindu kartojant laiško fragmentus 2001 m. Norberto Vėliaus sudarytoje „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių“ ontologijoje¹⁵. Mūsų rinkiniui pasirinkome visą Marcelino Ročkos paskelbtą laiško tekstą. 1578 m. Sembos vyskupo Johanno Wigando (Johannes Wigand; Wiegand) vykdytos Tilžės ir Ragainės amtų bažnyčių vizitacijos sprendimai tyrinėtojus domino kaip senieji lietuvių kalbos paminklai. Ragainės amto bažnyčios vizitacijos sprendimą Prūsijos valstybiniame archyve Karaliaučiuje rado archyvininkas Rudolfas Philippi¹⁶. 1877 m. skirtinguose dvejuose leidiniuose jį paskelbė Adalbertas Bezenbergeris¹⁷. Originalas buvo spausdintas, o gale patvirtintas kunigaikščio antspaudu. Jurgiui Geruliui nepavyko jo pamatyti¹⁸. Todėl jis pakartojė A. Bezenbergerio skelbtą tekstą¹⁹. Mūsų rinkinyje pasinaudota A. Bezenbergerio publikacija.

⁸ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*. Red. Kostas KORSAKAS. Vilnius, 1974, p. 277.

⁹ Ibid., p. 278.

¹⁰ Ibid., p. 283.

¹¹ Ibid.

¹² Skelbiama pagal: FALKENHAHN, V. *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer. Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreußen*. Königsberg, 1941, S. 414-417.

¹³ GERULIS, J. Nauji XVI amžiaus dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietuvoje. *Tauta ir žodis. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys*. 1926, t. IV, p. 427-431.

¹⁴ Skelbiama pagal: MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 267-275.

¹⁵ VĖLIUS, N. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. XVI amžius*. Vilnius, 2001, p. 189-191.

¹⁶ GERULIS, J. *Senieji lietuvių skaitymai. I dalis. Tekstai su įvadais, sutaisė Jurgis Gerulis*. Kaunas, 1927, p. 61.

¹⁷ BEZZENBERGER, A. *Nachrichten von der Königlichen Gessellschaft und der Georg-August-Universität aus dem Jahre 1877*. Göttingen, 1877, S. 245-251; BEZZENBERGER, A. *Eine neue gefundene litauische Urkunde vom 1578. Altpreußische Monatsschrift neue Folge. Der Neuen Preussischen Provinzial-Blätter vierte Folge*. 1877, Bd. 14, S. 462-466.

¹⁸ Skelbiama pagal: GERULIS, J. Op. cit., p. 61.

¹⁹ Skelbiama pagal: Ibid., p. 62-65.

1852 m. Tilžės amto bažnyčios vizitacijos sprendimus paskelbė Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmannas²⁰. Tačiau skelbiamame nuoraše buvo padaryta klaidų²¹. Tarpukariu dr. Hermannas Gollubas Prūsijos valstybiniame archyve Karaliaučiuje aptiko du rankraštinius šio dokumento nuorašus su kunigaikščio antspaudu, bet be parašo. Abu rašyti ta pačia ranka. Tačiau abu šiek tiek skiriasi tarpusavyje ir nuo G. H. F. Nesselmanno publikuoto teksto²². Nurodydamas skirtumus, jį paskelbė J. Gerulis²³. Šia publikacija pasinaudojome ir mes. Iš J. Gerulio publikacijų atskiri Tilžės ir Ragainės amų bažnyčių vizitacijos sprendimų fragmentai buvo skelbti skirtinguose leidiniuose. Tarp jų ir jau minėtoje „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių“ ontologijoje²⁴.

1549 m. vykdytos Tilžės ir Kukernysės (Kaukėnų) parapijų vizitacijos ataskaita²⁵

Die Zustände in den Gemeinden Tilsit und Kuckerneese (Kaukehmen) um 1549.

E. M. 138e 2, Aktenheft: „Kirche zu Tilsit, u. deren Sprengel betr. Generalia 1549.“ Beantwortet den 9. August 1549.

(10) (3 puslapis)

Durchlauchtigster Hochgeborner Fürst, Genedigster Herr- || Nach Wunschunge Gottlicher genaden, Sampt aller || Seligkeit, vnd erbietung mejner willigen schuldigen, vn- || derthenigen diens- te, Kahn ich [...] E, F, Dt, hiemit vnderthenig- || licht nicht vor haltenn, volgende Artickell (15), genediglich im besten || zubedencken, Nach deme auß sonderlicher schickung || Gottes, vnd durch E, F, Dt, genedige beruffung, Ich als ein || vnwürdiger dieses Stetleins Tilse pfarher verordnet, hab || ich sampt andern gutten hern, noch pflicht meines Ampts, || Denn negst vorgangenen winter, auch zum teils dis negst || vorgangene vor (20) Jar, Die Leute in den Dorffern, beide der || Kuckernesischen, vnd auch vnser Tilsischen kirchen, nicht mit || geringer erbeit helffen Visitiren [...], Einen Jheden Wirdt, sambt || seinem gantzen hause angeschriebenn, vnd eijn Jheden so viel || muglich auff's vleisigste in sonderheit in seinem Catechismo || vorhort, wirt ein schreckliche, vngleubliche vnwissenheit (25), || des armen volks befundenn, Das der meiste Teil, Ihr || Gebete, wie Christen Leuten eijgent vnd geburt, gar wenig || recht konnenn, Ja werden gefunden, Alte Leute von || 70. vnd etlich 80. Jaren, die ir Vater vnser nicht wissen ahnzu- || geben, viel weniger recht zubeten, vnd wie wir nun fast || mher denn Sex Tausent, Mensdien (30) Jung vnd Alt, ongezeidinet, || vnd so viel erschienen seindt, vorhort, werden vnder Tausent || Mensdien kaumet Zehen gefunden, die ir Leben ein mhal das || Hochwirdige Heijlige Sacrament, des waren Leibs und Bluts || Jhesu Christi, Jhemals empfangen hetten, Desgleichen ich in || der Christenheit, noch nicht gehort noch erfahren habe, (35) wie man || in dieser sache bis so lange haus gehalten, vnd was fur || ewiger Schwerer Schrecklicher Rechenschafft, der Almechtige Gott || fordern wirdt, von denen welche an Gottes Statt, solch volck zu || Regiren beuolenn, hatt E, F, Dht leichtlich selb zuvermessenn, || Mir als dem geringsten Diener Gottliches Wortts, brengett es eijnn

²⁰ NESSELMANN, G. H. F. Eine lithauische Urkunde vom Jahre 1578. *Die neuen Preussischen Provinzial-Blätter, andere Folge*, 1852, Bd. 1, S. 241-246.

²¹ BEZZENBERGER, A. *Nachrichten...*, S. 241-245.

²² GERULIS, J. *Op. cit.*, p. 55-56.

²³ *Ibid.*, p. 56-61.

²⁴ VĖLIUS, N. *Op. cit.*, p. 230-232, 234-235.

²⁵ Skelbiama pagal: FALKENHAHN, V. *Op. cit.*, S. 414-417.

(4 puslapis)

eijn solch Beschwerunge mejnes Gewissens, Das ich von Gott || Hertzlich wunsche, das ein ander an meiner Stadt sein mochte, || der besser denn ich solchem grossem (!) ((durchstr.: Schaden)) Jammer vnd || (5) Elend zu raten wuste, Denn was kan ein oder zwo perso- || nen, vnder so viel Tausent vnuorstendiger Menschen aus- || richtenn, wenn sich sonst niemandts des grossen Jam- || mers ahnnhemenn. Will, Erstlich gehet das Volck seldom vnd wenig zur kirchen, die || weile es von Gottes Wortt gar entfrembdet, vnd sonst keijner || Straffen sich (10) zubeuarn hat, ist zum teil, auch alzuweit || von der Kirchen, gelegen, als nemlich fast bei vier grosser || Meilen [74 *mylios*] weges, Wen sie auch schone zur Kirchen kommen haben sie doch keinen || gewissen bequemen Ort, darinnen sie Gott den Almehti- || gen Ehrenn, vnd sein Gottlichs Heiligs wortt mit Ruhe || im treugen one gefahr (15) horen konten, welches one alle || beschwerunge leichtlieh zu enden were, wen man so viel sorge || truge fur die Menschen (welche der Sohn Gottes vnser lie- || ber herr Jesus Christus mitt seinem eigenen Blutte erkaufft || hatt) Als man thutt fur Oxen vnd pferde, Wie vnser kirdie sampt dem gantzen kirchoff, vnd dem Littau- || schen (20) predigstull [*sakykla ar dengtas statinys*] so erbermlich on alle bezeununge stehett, || ist fur augen, des man sich billich schemenn solte, || Der Sontag vnd andere verordente Feste werden nicht ge- || haltenn, Die pawern thun allerlev arbeit drinnen, vnd ob schone, || etliche pawern gerne die Fest halten wolten, wirt inen doch || geboten zu erbeiten, Wie negst Jm Fest Ascensionis (25) hier zur || Tilse gescheenn, Beij dem pfarhoff ist alles sere bawfellig kein treuge Stall kein || keller, kein Backoffen, Ist zuuor ein Barte vnd Scheune, || von ||

(5 puslapis)

von der kirchen gelt erbawet, sere nahe gelegen, beij der pfarr || gewest (30), Aber nu durch den Herrn Heuptman dauon genom- || men, Ist weit vom Fleckenn ein ander arm ding zur || Schewne von altem schlimmen Holtz angericht, daruber lenger || dan ein Jar gebawet, aber noch nicht fertig, || Die Schule ist so lange gebawet, aber der eijne Gibel noch nihe || zugemacht, damit das Gebeude bald verfawlen (35) muß, || Womane eijnen bestendigen Schulmeister halten sollt, so ist || die besoldunge viel zugerunge, nemlich, XXiiij. M. [24 *markės*] des || Jhars, daraufft sich selbst bekostigen vnd bekleiden soll, || Es kommen etlich Eheweiber, klagen erbermlich wie [„Wie“ kaip „daz“] ire Men- || ner seindt weggelauffen, Habe etliche solche weiber zu zweien || auch zu dreien Jaren, oder (40) lenger, mit kleinen kindern im || Eleudt gesessen, vnd dieweile kein hoffnung ist, das Ihre || weggelauffene Menner solten wider kommen, So bitten sie || Orlob, andere Menner zunemenn, Weldis in vnser macht || nicht ist, Soll man sie dan kegen konigsbergk fur das || Geistlich gericht weisen, So ists solchen Armen leutenn, vnmug- || lich, haben (5) die vnkosten nicht auszurichten, wissen sich auch in || die sach des Rechts nicht zu schickenn, Bleiben also ohne Ehe, mitt || grosser fahr der Gewissen sitzen, Ist hierin vleissig zubedenckenn, || wie man solchen armen Leuten Raten vnd helffen mochte. Die Kirchoue vnd Sepultur, der Christen Corper, welche man || sonst (10) in allen Ortern der Christenheit herlich pfeget zu ehrenn || werden fast im gantzen Gebiet ohn alle zeune Jn keijner || wirdigkeit gehaltenn, vnangesehen das ire veter vnd vor- || Eltern al da begraben liegenn, Sondern viel Corper wie || ein gemeine viehe ins feit begraben, welchs bei Christgleu- || bigen Leuten sere vbel stehet, als die (15) der seligen Aufferste- || hung hoffenn, Die

(6 puslapis)

Die Ecker so zur Kirchen vnd zur pfarr gehoren, ligen so beij || kleinen Stucklein zurstrewet, Etliche Stucke fast eijn halbe mei- || le [*Tuometinė prūsų mylia 7,535 km*] von andern, das man auch alle stucke nicht leichtlich finden || kahn, viel (20) weniger zu nutzung brengen, were auch woll || zu endern, wo man lust vnd liebe hette, der kirchen Gutter || zu bessern, oder zuverhaltens, Es ist ein grosse gemeine klage, von Schrecklicher vnzucht, vnd || Ehebrechereij, So in diesem Stettlein, nu etlich Zeit, sere gemei- || ne gewest (25), daruber ich etlich mhal beij der Herschafft geklagt, || vnd ermanet, man solt ein vleissig eijnsehen thun, Gibt || man diese Antwort, wo kein Cleger ist, do ist kein Richter, || Domitt treibt iederman seinen Mutwillenn, Ist zubefurch- || tenn das Gott selber werd Richter sein, vnd vnser Sunden stra- || ffenn, wie bereit an vielen Orten Gottes (30) gericht vnd Rutte ge- || nugsam gespuret wirt. Es ist hier ein vnformliche beschwerliche Gewonheit, beij der Ge- || meine, Sonderlich den Deutschenn, So baldt eijn || kindt getaufft ist, macht man zu dreyen oder vier Tischen || oder noch grosser kindelbier, Datzu kompt Jung vnd Alt || Tantzen vnd Springenn bis in die Nacht, (35) daraus dan || nicht viel guttes kommen kann, Darumb hoch vnno- || ten hier eijn zu stehen, vnd solchie schedliche ding abzustellenn. Der Caplahn dieses Stetleins hatt keijne bestendige gewisse || wonunge, hatt des eijn grosse beschwer, vnd beklagt sich hoch || das er so oftmals vorhausen [verziehen] muß, hatt auch keine || wisen noch erhaltunge (50) fur sein vihe, Bittet derhalben || E, F, Dht, wollen in als ein trewen diener der Kirchen, || dieses fals in genadenn bedenckenn, Wo etliche baufellige ding bey der kirchen gebeude zu bessern || sein, kan man kleine oder auch keine forderunge beij denn || kirch

(7 puslapis)

Kirchuetern erlangen, wen man sie schon zehen mhal darumb || anspridit, Geben fur sie seindt alte schwache Leute, konnens nicht || alle belaffen, So seij auch kein furradt, am gelde beij der || kirchen furhanden (5), damit man etwas bawen oder bessern || kondte, Bleiben alle ding also baufellig, vnd verfallen, Stehen || wie man sihet zu mercklicher vnehr Gottes, vnd seiner (!) Heiligen Wortes, Auch zu grossenn ergernus der widersacher || vnd Schwachgleubigenn, Bitt derhalben vndertheniglich auffs aller demutigst, E, F, Dht, || (10) wolle vms Gottes willenn mit ernst gebieten, vnd fleisig verschaffen, das solche schwere gebrechen geendert vnd gebessert || mochten werdenn, wo solchs also geschicht, wirt || die Ehre des Gottlichen Namens hoch dadurch gepreijset vnd || vormeret werden., vnd die seligkeit Leibs vnd der Seehlen, || Der gantzen Christlichen gemeijne in diesen (15) Gegendenn, auffs || hochst gefordert, welchs Gott also wirt belhonen, das sich des- || selbigen E, F, Dht, sampt allen Auserweletenn Gottes in || Ewigkeit frewenn werdenn,

E, F, Dht, williger vnterthan
(20) George Reiche
 pfarherr zur
 Tilse

(8 puslapis)

Supplication des pfarhers zur || Tilsen.
Hirauff dem Bischoffenn || zu Samblandt vnnd Haupt- || man
(25) zur Tilse geschriben || 1 x Augustj || 1849“

***Penktasis Ragainės klebono Martyno Mažvydo laiškas Prūsijos kunigaikščiui,
1551 m. liepa–rugpjūtis***²⁶

Cum ingens comminatio, Illustrissime Princeps ac clementissime domine, somnolentis negligentibusve pastoribus animarum apud Ezechielem prophetam expressa ostendatur hac sententia: „Sanguinem autem eius de manu tua requiram“, tum animum et mentem meam terrendo sic componit, ut munus meum diligenter obeam, quandoquidem in numero pastorum, vocante et favente primum Deo patre coelesti, tandem tua Illustrissima Celsitudine, constitutus sim. Sed qua diligentia hucusque oves Christi mihi commissae curatae sint et curentur, testis est Deus, qui me in vocatione ista iuvat, et Magnificus dominus capitaneus noster cum aedilibus Ecclesiae nostrae ac reliquis piis auditoribus. Nam dum huc veneram, inveni multos pestifera doctrina Papistarum sic obstinatos, quod circiter a viginti annis vel certe plus abhorruere a sacrosancto sacramento altaris contra clarum mandatum divinum et Ecclesiae sanctae ordinationem. Ex iis autem, etsi non omnes, tamen praecipuos Evangelica doctrina ad amorem verbi divini et usum sacramentorum attraxi, auxiliante Deo. Reliqui vero obstinatiores, tam illi, qui prope Ragnetam morantur, quam procul distant, non solum verbum Dei vocale et sacramenta contemnunt, verum etiam quo diligentius curantur, eo magis in caecitatem et obdurationem ruunt papisticasque abominationes sequuntur. Caecitatem autem eorum, inde manifestam habeo, quod petulanter vilipendunt doctrinam Catechismi et sacramenta ipsa, sine quibus verus christianismus fieri nequit. Iuxta namque man datum Tuae Illustriss[imae] Celsitudinis in ordinatione Ecclesiastica promulgatum, cum in baptisterio aut ante copulam simplicissimo modo inquiruntur de oratione dominica, articulis fidei et reliquis partibus Catechismi, tum ipsi ne syllabam quidem unicam proferre, at excusationes ridiculas optime norunt contexere. Aliqui etenim, interrogati de oratione dominica, asserunt se ideo nescire, quia propter senectutem obliti sint et quod etiam non possint addiscere. Alii iuventute excusant se inquires: „Juvencus sum, non possum discere, verum cum virilem aetatem ducam, tum discam.“ Alii rusticis laboribus sese excusant dicentes: „Plus mihi die noctuque curae est cum agricultura mea ac domesticis laboribus meis, quam cum oratione dominica articulisque fidei.“ Ceteri alias innumeras impudendo ore praetexerunt excusationes, cupientes interim in compaternitatem vel in copulam matrimonialem admitti. Tam obstinatam malitiam eorum cum diutius tranquilla conscientia mea ferre non potuerim, constitui eam hisce praesentibus tuae Illustriss[imae] Celsitud[in]i significare tribus de causis. Primo, ut meam conscientiam (quandoquidem ea diligentia, qua fieri potest, instando verbo divino curo eos) inculpatam conservare possim ab illa gravissima comminatione, qua videtur Deus se omnino velle exigere gravissimas poenas ab illis, si qui negligentes pastores animarum inventi fuerint. Praeterea, ne aliquando vel ab Episcopo, aut visitoribus et reliquis inspectoribus meae Parochiae coram augusto tribunali tuae Illustrissimae Celsitudinis condemner negligentiae, vitii teterrimi, quod semper fugio. Postremo, ut velit tua Celsitudo, Illustrissime Princeps, tam duram et intractabilem malitiam eorum aliquo modo corrigere. Sublimis namque potestatis esse creditur ea, quae bona sunt in Ecclesia, provehere, tueri et curare, mala autem amoliri et nocentiora praecipuo studio avertere. Ideoque sanctus Spiritus pios magistratus et Dei principes Deos esse nominat, ut se Deos praestent inter homines vindicando mala et provehendo bona tum in religionem tum in reliquis actionibus civilibus. Quapropter ut et horrenda malitia superstitioque parochianorum meorum innotescere possit tuae Illustri Celsitudini et ut cuilibet malo aliquo modo occurratur et consulatur, articulatum omnia describere statui.

²⁶ Skelbiama pagal: MAŽVYDAS, M. Op. cit., p. 267-275.

Primo, dominicis diebus (ut interim subdiceam, quam irreligiosos sese gerant feriis Nativitatis domini, Circumcisionis, Epiphaniae, Purificationis, Anuntiationis, Paschcatis, Ascensionis et Pentecostes) contiones Evangelicas et reliquas caeremonias Ecclesiasticas tam familia quam ipsi domini prorsus negligunt. Paucissimi enim adsunt in templo, cum divina peraguntur. Praesertim tempore vernali et aestivali sic colunt dies dominicos: agriculturam exercendo, seminando, foenum colligendo, fruges metendo ac ea omnia in horrea convehendo, in silvis denique rustica instrumenta parando. Verno vero et hyberno tempore sese onerant triturationibus frugum. Aliqui vero prae luto aut frigore ad contiones venire recusant. Reliqui porro, etsi diebus dominicis nihil operantur, tamen neglectis contionibus domi otiosi delitescunt. Sicque evenit, ut religionis Christianae parum sint memores et orationis dominicae articulorumque fidei maneant prorsus expertes. Bonum itaque esset, Illustriss[ime] Princeps, si compescerentur a laboribus istis, praecipue diebus dominicis, quibus, ut veros Christianos decet, audiendum esset potius verbum Dei, quam laboribus insudandum. Est etiam et hoc insigne vitium apud eos, scilicet, cum sciunt ex vetustissima papistarum observatione in Lituaniae et Samogitiae parochiis prope terminos huius ducatus adiacentibus alicuius sancti festum celebrari, utpote Sanctae Annae in opidulo Botoki, S. Jacobi in Schwekschna, Mariae virginis gloriosae in Schidlowo, Crucis in Jurgenburga, Georgii et corporis Christi in Tauroga, Assumptionis in Welona et reliqua dum coluntur sanctorum festa in oppidis certis, tum mei Parochiani, quibus Papisticae caerimoniae placent, eo proficiscuntur et abominandam ibidem Idololatriam complent. Ceteri porro, etsi eo non proficiscuntur, tamen domi incensis ad parietem candelis cereis sanctorum patrocinia implorantes more idololatrarum festa eadem colunt et observant. Utinam autem sic religiose observarent et colerent dies dominicos, audiendo sacras contiones et doctrinam Catechismi, qua dehortantur a superstitionibus et abominationibus Papisticis. Sed quia irreligiosos se praebent erga creatorem diebus dominicis, manent in caecitate, colentes suis diebus deos alienos. Consultissimum idcirco esset, ut per tuae Illustris Celsitudinis edictum prohibeantur ipsis tales profectiones et si quo modo fieri possit, ut impedirentur, ne queant exercere tales idololatrias. Meum vero erit, ut, quemadmodum etiam facio, in omnibus meis contionibus a tali idolorum cultu dehorter et avocem magna sedulitate.

Secundo, sunt quidam impolutae alioqui vitae viri, secundum externam disciplinam dico, sui Catechismi (ut puto) non ignari, sed nescio quarum occasionum praetextu abstinent ab usu sacramenti altaris. Quos tum privatim tum publice, suppressis tamen nominibus, secundum Ecclesiasticam ordinationem monui, immo etiam obsecravi per merita Christi intra totum hoc triennium ad usum sacramenti venerabilis. Addo etiam hoc, quod territabam eos Ecclesiastica excommunicatione, excommunicaturum me scilicet eos, siquidem se ipsos excommunicationi corporis et sanguinis Christi subdant et illud mandatum Christi „Hoc facite in meam commemorationem” parvi aestimant et negligunt. Verum illi neque privatas neque publicas monitiones suscipiunt excommunicationisque nomen vilipendunt ac sacramenta, in quibus totus Christus cum omnibus suis meritis sese nobis offert, negligunt. Et quod dictu est horrendum, pios sacramento utentes derident, subsannat et conviciis adficiunt. Sunt praeterea in eorumdem numero virilis et feminei sexus plurimae personae decrepitae aetatis, quae, pro dolor, vix per totum curriculum vitae suae ter aut quater in contionibus sacris fuere, nedum Catechismi doctrinam teneant et venerabile sacramentum susceperint. Dum vero interrogantur, cur tamen negligunt doctrinam coelestem et cibum spiritualem, respondent de sacramento, quod non tantum ipsi non sumant, verum quod et parentes eorum non modo non sumpserint venerabile sacramentum altaris, sed ne audiverint quidem, quid sit illud. Haec cum audirem, ex animo deflebam eorum ingentem infelicitatem monebamque eos ac obtestabar

et nunquam privatim publiceque et obtestari cesso, ut deponant tam duram mentem et sese IESU CHRISTO dedident. Sed frustra mortuis, ut ille ait, verba fiunt. Quo enim diligentius docentur et ad meliora monentur, eo magis duriores et prae fracti fiunt. De istius modi hominibus semel atque iterum cum Magnifico domino Capitaneo nostro verba feci, quid scilicet esset agendum et quomodo essent attrahendi ad amorem verbi divini et ad sacramentorum usum. Sua vero Magnificencia dixit se velle consulere hac de re tuam Illustrem Celsitudinem. Quam quidem et ego nunc oro supplex, ut docear, quid sit mihi faciendum cum his durae cervicis hominibus, quorum inflexibile pectus, conscientia mea testante, ulterius ferre non possum.

Tertio, cum huiusmodi homines nihil boni sentientes de verbo Dei et sacramentis veniunt ad Baptismum, cupientes, ut admittantur in compaternitatem, a me denique (ut dixi) inquiruntur de oratione dominica, articulis fidei et reliquis rudimentis religionis Christianae, tum illi, quia nesciunt, obmutescunt ac, sic data occasione, dum a compaternitate secluduntur, indignantur, meliora tamen nunquam de se promittunt. Aliqui vero verentes exaīnationem, sed interim a vicinis suis postulantes lucrari compaternitatem vel ad vicinas Parochias in Lituania. proficiscuntur, vel rustico aut vetulae alicui committunt infantem baptisandum extra omnem casum necessitatis, veluti in hac Parochia Ragnetensi compertum est in quodam rustico, qui, nullo intercedente necessitatis casu, sub nomine tamen necessitatis ausus est et copulare, et baptisare. At is etiam dignas suae temeritatis persolvit poenas Magnifico domino Capitaneo nostro.

Reliqui autem fugiunt compaternitatem propter inscitiam, quae esset prodenda in inquisitione Catechismi, quae fit simplex, pia et aliena ab omni subtili et exquisita examinatione. Simplicia namque verba Catechismi tanquam a tyronibus religionis Christianae exigo. Quae cum non tenent, fugiunt et, si aliquando fieri posset, magno aere se redimerent a Catechismo simul et a compaternitate propter Catechismum. Timent enim, ne ibi deprehendantur ignari rudimentorum religionis Christianae et ne arguatur tanta pravitas eorum. Aequum itaque esset, ut prohiberetur ipsis, ne praesumant in alienas parochias currere cum infantibus, nam sic contineri in disciplina et in Catechismo commode erudiri et examinari possent.

Quarto, cum pro suscipienda copula matrimonii veniunt, tunc non patiuntur, ut examinentur de oratione dominica articulisque fidei, verum recusant excusantes suam ignorantiam inconvenientibus excusationibus. Et si qui deprehensi fuerint expertes Catecheseos, tum ad discendum concedo hebdomadam. At ipsi nihil curant terminum praefixum, verum alio extra parochiam suam se conferunt copulatum aut sine copula vivunt. Si vero sponsus fuerit ex Lituania aut Samogitia, sponsa vero ex hac Parochia, tum clanculatum habitis sponsaliis extra parochiam hanc suam proficiscuntur ac ibi se sinunt copulare, etiamsi sint rudes et ignari suae precatationis et articulorum fidei. In summa, quocumque modo subterfugere possunt, Catechismum fugiunt et nullo prorsus modo possum eos attrahere, non dico ad absolutam et perfectam, verum ad rudem cognitionem simplicium verborum et puri textus Catechismi. Hi enim (si apertius, ingenium eorum in pietate quale sit, exprimere licet) Ragnetenses tantum sapiunt in vera religione Christiana, quantum infantes in cunis sapere solent. Lacte proinde Paulino, non autem solidiori cibo, sunt alendi. Ideoque mihi semper est utcumque balbutiendum cum ipsis velut cum infantibus.

Postremo, sunt et alia plurima vitia, quae leviori animo ad tempus tollerari possunt, si in prioribus aliqua emendatio et correctio speraretur. Conciperetur autem bona spes de emendatione futura, si inprimis adigerentur omnes parochiani ad frequentandas sacras contiones diebus dominicis et reliquis diebus festis domini et salvatoris nostri IESU CHRISTI, in quibus sine intermissione summa religionis Christianae esset eis proponenda et mentes eorum essent avocandae a superstitionibus et idolomaniiis Papisticis. Deinde, si in anno semel (si plus fieri non possit) per totius parrochiae Ragnetensis

pagos visitatio institueretur, in qua non tantum essent docendi de religione, sed etiam examinandi omnes cum familia in Catechismo. Iniungendum denique erit sub aliquali poena, ut in alia visitatione sciant orationem dominicam articulosque fidei et reliqua rudimenta religionis tum, cum sisterentur examinationi futurae. Haec duo si in tempore non adhibebuntur ipsis, tum nulla spes de certo provec-tu eorum in vera religione erit habenda. Nam dura gens est et mollis tractatio cito ab ipsis dissolvitur. Autor talis visitationis instituendae erat mihi Reverendus vir Dominus] Ioannes Briesmanus, Praeses dioecesis Sambiensis, qui initiando sacris et post initiationem sacrorum viva voce sua inculcavit mihi, ut diligenter homines instituerem in Catechismo et explorarem eos in visitatione de progressu in reli-gione. Noverat enim ille religiosissimus vir ingenium huius barbarae gentis, quod nullo alio modo ad Catechismi cognitionem allici possit, nisi sedula institutione et examinatione. In institutione itaque nunquam ipsis defui, immo semper in omnibus fere contionibus inculco doctrinam Catechismi. Ex-plorationem vero eorum non sum ausus instituere sine mandato tuae Illustrissimae Celsitudinis. Licet autem tentaveram instituere talem visitationem consilio et exemplo Venerandi viri Georgii Reich, Pa-rochi Tilsensis, tamen quia vidi parochianos meos nimis esse contumaces, distuli eousque, quousque habuero mandatum ab Illustrissima Celsitudine tua. Supplex idcirco tuam Celsitudinem, Illustrissime Princeps ac Clementissime domine, oro, ut me velit et dignetur iuvare et docere, quid sit faciendum et quomodo sit procedendum cum ipsis, ut possim eos, iuvante Deo patre coelesti, lucrari lesu Christo, filio suo unigenito. Qui tuam Illustrissimam Celsitudinem, dominum nostrum Clementissimum, ad sui nominis sanctissimi gloriam, utilitatem Ecclesiae et nostrum omnium ingens gaudium et solamen diu salvam felicemque servet. Amen.

E[iusdem] T[uae] Ill[ustris] C[elsitudinis]

Martinus Mossvidius,
Parochus Ragnetensis, supplex.

Isakymas Ragainės amto bažnyčioms 1578 m.²⁷

Georg Friederich etc.

Erbar lieber getreuer, Wir haben In Jüngst gehaltener Visitation deines verwaltenden Ampts vermerckt vnd befunden, Das die Ampts Vnderthanen, beuoraus die Littauen, ein rholoses [*d.i. ruchloses*] leben führen, In dem sie sich selten, auch woll gar nicht zur kirche, weniger zu den Hochwirdigen heiligen Sacramenten halten vnd auch allerley Missbreuche, Abgettereyen, Bortten [*lietuvių kilmės žodis, vedinys iš „burtas“, „burti“, „burtauti“, „burtavimas“*] vnd derleichen üben vnd teiben, welches vns als einer Cristlichen obrigkeit keines wegs zudulden sein will, Derwegen wir dann auch solches alles durch ein In druck gefertigtes Mandath abgeschafft vnd dye vnderthauen zu fiesligem Kirchengang vnd horung Gotlichen worts auch gebrauchung der heiligen Sacramente gnediglich vnd ernstlich ermahnet. Schicken dir demnach desselben Mandaths n. Exemplaria mit vnserer eigenen handt vnderzeichnet vnd auedrucktem Secreteth bekrefftigt hiemit zu, vnd beuehlen dir darauff gnediglichen, du wollest solch Mandath In den Kirchen auff der Canzel durch die Pfarrherrn ablesen, volgends dasselbe an die Kirchenthüren vnd andere darzu gelegene orth and stellen anschlagen lassen, auch das demselben von den Ampts vnderthanen so-wol Deutschen als Littauen also nachgelebt werde, mit ernst darüber halten vnd die Jenigen, so sich dem etwan widerig erzeigen mochten, nach gelegenbeit Irer verbrechung In vnnachlessige geburende ernste strasse nehmen. Doran geschehe vnser zuuerlessiger ernster wills vnd meynunge.

²⁷ Skelbiama pagal: BEZZENBERGER, A. Eine... S. 462-466.

Datum Königsberg den xii februar 79
An die Heubtleute zur

Tyls

Ragnit

Instenburg - Nb. Hie ist

Georgenburg - noch nicht

Salau - visitirt.

Isch malanes Diewa / mes Iurgis Friderichas / Mar- / *grabas Brandenburge/ Prusosu / Stetine / Pomeraniai / Cassubosu ir Wendosu / teipaieg* // Schlesiai Iegersdorfe ir etc. Hertcikis / Burgrabas Norimberge ir Wischpats Rügoie. // IOg kasznas krikschczionis / wissasa sawa sprawasa tapirmiaus tur ant Diewa dabotisi / ir nu to paties pradzie (5) dariti / ieng / galetu nogi ja / ijo daugiau persiegnoghimu ap tureti: Tada ir mes dabar prasideiosiojoi paspalitoi musu Visitatai / ir / teipaieg pagine-taie Visitatai walschcziaus Ragaines ir Tilbes / tapirmiaus rupinahiamas apie Slußba Diewa / apie // paskirtu ant ta Baßnicziu / ir apie kitus tam reikinczius daiktus. Klausem todelei / kaipa Baßniczias wissur (10) ira ußuweis- // detas / bau ne prisiwalitu ir stakatu kakiu daiktu ant ischlaikyma. Poklause potam radom Pirmiaus iog parafianai // Ragaine / Wieschwilo / Lasdinusu / Pilkalonus / Schirwinto / Karupischkie / ir Wilkischkiusa / ir Kitosa wietosa to walsch- // cziaus / tarp kuru ira Schultißus / Pakamores / ir Raitmanai / kurie ne rodi Baßniczan eit / retai (15) Szadzia Diewa klaus-//sa / ir Schwentus Sacramentus ne tiktai retai prighim / bet dar ant ta atßagarei albs biaurei blusnidami kalba. Kaktai mes / iag per tiek // metu Diewa Szadis ghiemus czistai ira sakamas / bet taipirmiaus nog tu kurie Vredosu sied / ir paspalitiems ßmaniems turetu gieru pawais- // du būti / ne su maßunussistebeghimu [d. i. maßu nussistebeghimu] / (20) bet su didþiu ne passimeghimu girdeiam. O iog taksai ne lemtas giwenimas alba ne pabaßnas / Diewa // dangui inartin / ir ant baisaus karaghima ir kasnijma atwe-da / teipaieg kaßnam ischganims duschas ant ta ußgul: Tada mes narim kiekwiena // a skirui tus / kurie Vredusa ira / malaningai graudenti / ir tikrai prisakiti / idant patam kiekwienas (25) tankiei Baßniczion eitu / Szadzia Diewa // radas klausitu / ir duschas penuschkla [penueschla] / schwentaghi Sacramenta / tikroggi kuna ir krauggi wieschpates musu Jesaus Christaus / ant atleidi- // ma gieku ir aptureghima amßina ßiwata / tikrame gaileseie ir pakarnisteie / daßnai ir wertingai prighimtu. Ir teipa wienas antram / pagal // Diewa prisakima gieru (30) kirikschczanischku pawaisdu butu / bei sawa artimamuiem ne iokia passipiktinima ne dotu. Idant teipa Diewa narsa // ir karanes ant sawes ne krautu / ischganima ne patratitu / ir ija Deiwischka macis ant karanes ne butu pabudinta, Kadangi papeikimu ija // mielaiia isch ganitingaia [ischganitingaia] ßadzia / bei Schwentu Sacramentu / teip ne dëkingi passirada tada to (35) paczu ßadi galetu isch schu kampu atimti. // Idant tatai ne nusidotu tur panas Diewas su tikru dusaughimu schirdes būti melstas. // Mes priegtam isch tirem iog daug Kurschu ir Lietuwniku musu scha walschcziaus Ragaines ir Tilbes / didi Deiwiu alba stabu garbina- // ghima dara alba laika / atlakidami Gaius, affieawadami bernelius waschka / alba sanarius kakius isch waschka padaritus ir paweikslis // bandikschezia kakia daranczius / ir kitus ßalineghimus alba ßinawimus / bei burtawimus laikantis. O skirui girdeiam schwenta diena Ne- // deles krikschczanischku schwentu ne schwentiantis / bet diena Nedeles dirbantis ; (45) kaip ir kitas dienas / a taitai wis priesch priesakima Diewa da- // rantis : neczistibes / biauribes / kiekschistes / perßenghimus wenzawanistes // ir kitas piktenybes tam ligies / teippaieg didzei platinanczes / del kuru panas wissa ßeme galetu karati / kaip ir tiemus daiktams ligus (50) pawisdzius // raschte schwentame randame. Kurie daiktai mums kaip krikschczanischkai Wirusibeis weisdcti [weisdcti] ir kenteti ne prisieit Tadel

mes narmi [narim] kiekwie- // nam ušsakiti / idant daugiaus kiekwiens nog meldima balwanu alba stabu atstatu / ßalinegbimus alba ßinawimus atmestu / schwenta nedele // ir kitas schwentes / pilnai ir nabaßnai schwestu bei pildmie [pildime] (55) schlußbas Diewa / schas ßemes Baßniczias patastime [pastatime] ir Corpori Doctrianae sawe // paklusnumis daritu / be yno tu pirm sakitu biauribiu atstatu / ir sawe ßiwate passilepschitu. O iei tatai teipa ne nusidos / alba ne statsisi / tada mes // tikru musu ußweisdeghimu priesch perßenktaius tu daiktu / ne narim praleisti / bet takius kitiems ant pamaksla (60) alba pawaisda karati. // Priegtam teipaieg sasißedawime / ir wenczawanistes bilosu / ne tiktai wissas indiwnas ir prieg krikschtzaniu paiuktusius papraczius ir // Ceremonias / laika / bet prieg tam tikrai Wenczawanistei iau santz alba essant ne patagei ir ne wieschlibai girdim nussidodant / ir atsiakirti tula // gieident / per kaktai Schwenta (65) Wencziawaniste / kaip ir Diewa seniausiasis istatimas [primoji i raidė apversta] daugiaus numaßinama ne kaip pagarbinama ira. // Tadel narim matce musu Hertzkischka [Hertzikischka] Vreda takius paganischkus nepatagus ir ne wieschlibus daiktus ušsakiti ir ußdrausti ir tur taliaus // sudereghimosu ir bilaus Wenczawanistes / Ceremonias ir paiunkimus pagal macis Diewa istatitus / ir pagal istatima Baßniczias Prusu / lai- // kiti. Teipaieg newiens Wenczwianiste [Wencziawaniste] ne (70) tur būti prileistas / net turi pirm sawa wirischku metu sulaukti. Wissensu tosu daiktosu tur kiekwienas // plebanas ant sawa klausitai dabartisi / tus daiktus tikrai be glaudas ußweisdeti ir tatai ischpilditi. // Priegtam randame mes teipaieg iog prieg nekuru kiemu ne wienas tikras wietas palaidaghimu ne laka / bet sawa numirusiu kunus // ing pusta lauka (75) laidaie ; takiu daiktu tarp krikschczaniu ne tur buti : Ir narime tame teipa pastatyti / bei prisakam / idant patam tikra schwenta- // riu laikitu / ta pati apdaritu ir aptwertu / in kuri numirusius kunus / pagal Diewa ßadzia ir krikschez aniseka [krikschczanischka] giera istatima ir paiunkima // gal laidoti. // Begwel ischtirom mes / iag Lietuwininkai ir kiti / ne kiek cziesa sawa (80) pastatyta Baßnicze laika / bet kartais ing Szemaiczius / Baßniczian // eit / ir tenai pagal Papieß ischka [Papießischka] buda bei paiunkima dost Oleu teptisi ir wenczawatisi. Isch to tada sekasi / iog tulas del naudos / sawa kudiki. // (Kaip tatai mumus ataius ing Tilße / ir Ragaine nusidawe) ir pa du kartu dost kirkschtiti. Kursai ne tikumas / ir kaip wiena karta prijmta / (85) ir // ischpaßinta tikra Praraku ir Apaschtalu maksla / ne palaika / mumus kaip ir kits ne wieschlibas gi wenimas [giwenimas] didelei ne patinka / neg ia kiencziam / Tadel idant tai wissa butu sudrausta / tada na // rim ir prisakam drutai / idant ne wienas swetimu Baßniczu ne ußeituse / narint tai butu musu // angu swetime walschczui. Bet kiekwienas taspi Baßnicziaspi (90) / kuriaspi paskirtas ira / su klausijmu Diewa ßadzia / priėmimu Sacramentu / wen // czawaghimu / krikschtijmu / ir kitu krikschczanischku istattimu / tessi laika. Priegtam idant newienas Plebanas tame daikti antram ne iskischtu // net dideie prigadaie / Narim teipaieg / ieib ant be weikiausia Baßniczas visitawatas angu per Biskupa atlankitas butu: (95) Tur tada padonieij // prisigatawit / idant kiekwienas su maldamis ir kitu pamakslu galetu ischstaweti. I kada ta Visitacia bus pradeta / tada Visitawaiantemus // Scribele alba kamarnikas / alba kursai tam tirkas butu / bei Lietuwischkaimakas [Lietuwiskai makas] isch wieschlibu wiru tur buti (100) priskirtas. // Tatai wis narim nog wissu ir kiek wiena musu walschcziaus Tilßes bei Ragaines padaniu / ir nog wissu kitu kur Lietuwischkas Pleba- // nias ira / stiprai / drutai ir ne nussidetinai / laikama. // Ir ne abeiaghem ant ta / iog kiekwienas tame kaip krikschczonis / ta paklusnuma padaris ir pakarnei laikitisi ßinas / ieng ghissai busenzia // teip swietischka kaip (105) amßina karaghima galetu ischwenkti. Tatai nussidost wissagalinczam Diewui ant amßinas schlowes ir garbes / Ir kaß- // nam ant ischlaikima ia ischganima. Ir nussidost tame musu tikraie walia ir ßinia. Ant paßinima ir pastiprinima tu daiktu / schitai sawa tikray // ranka ußraschem. Ir peczeti sawa pridedineiam. Dotas Tilßeie 6. Diena menesia Siekia. (110) Metu Christaus 1578.//

*1578 m. įsakymas Tilžės amto bažnyčioms*²⁸

Nug [Nog] Diewa meilies, mes Iurgis Fridrikis, Margrabas Brandenburka, Prususe Stetine Pommeruse, Kasubusa [Kaschubusa] bei wendusa teipaieg Scheszaye [Scheszyaye] Iegerndorffe ir etc. Hertzikis Burgrabas Nurrenberga [Nurrenberge] a wiespats Rigas. Kometu chrikszanys wi-sosa [wisusa] sawa sprawighimusa [iš spraghiwighimusa] wissu pirmiausei ant Diewa tur dabatisi, ir nug tha pradza dariti, idant tho [tu] ir [it] didesne palaima nug ya sulauktu. Dielta ir mes schame pradetame Visitacyes darbe, ir teipte Visitacyeye Tilszies walscziaus pirmiausei atprawimu sluszba Diewa ir tei priskirtams baszniscziam [basznitcziams], bei tampe prissientczies [prisientczais] daiktais, apssirupinamesi, a dasiklausineyamesi, kas thas wisur ischlaikamas, ir kas tasamp kaltibiu butu, kurgi isiklausineghime pirmiausei radasi, iag szmanies basznitczias Tilszies, Kaukenu, Katitczu bei Piktupenu, teipte kaningelei [kuningelei] kaip kiti a didausei nekuriey thu isch Radas bei Prawas panu, nepilnai basznitcziana [basznitczian] eiti, retai szadi Diewa klausa, teipaieg schwentump a [ir] schlawingump sacramentump dalis kelusa [kelosa] ye ir keturusa deschintissa metu ne esti pryeye [prieje], kuri daikta mes didzausei nog [nug] Vriede giwenantczu, kuriey gera pawaisda kitiems turietu [turetu] praeiti, ne su maszu stebeghimu a su didzu nepassimegim.. pasigirdeyame [pagirdeiname]. Kometugi [Kumetugi] taksai biaurus giwenimas Diewa danguye inkerschya ir baisump karanump bei mukump ghi pabaudza, kadgi ir be ta kiek wienam ant tha ya gerums duschaspis ischganimap uszgul. Gradenamegi tho [tu] malanei kiek wiena, agi [agi.] didzausei Vriede essantczas personas, yemsgi stiprei inischame bei insakame, idant patam kiek wienas pilnai basznitczaspi laikitusi, szadi Diewa rhadas klausitu bei penukschla duschias schlawingaghi sacramenta tikraya kuna bei krauya Ieszaus Christaus diel atleidima sawa ghreku bei diel ingighima amszinaya giwenima, tikraye pakutaye bei nabasznisteye, tankei bei wiernai prymptu ir teipa wienas antra pagal prisakima Diewa gera chrikschanishka pawaisda preitu, a sawam artimui neiaki papiktinima nepridotu [šito sakinio nėra], ieng rustibe bei karane Diewa ant sawies neuszwestu, a sawa duschias [duschas] ischganima nepraschutitu(!) a yagi diewischka matsnibe ne butu [nebutu] priwersta diel papeikima bei nedekinga [nedekingai] sawa mielaya a [a.] ischganitingaya szadza bei schwentuiu sacramentu, prymima, tan pati isch schias schalies atpentcz atimpti, pragi tai mielausesis Diewas tikru duseghimu bei malda pilnai praschamas te essi.

Kometugi mes talaus ischtirem, iag ne tiktai Kaukenasa [Kaukenosa] bet ir kitasa wietasa, ir weikei wisusa kiemusa [wissosa kiemosa] Tilszes walscziaus [walsczaus], teipaieg ir sche mieste lietuwas basznitczaye per Kurschus ir lietuwnikus, yu priszadais, mietimu waschkinu [waschkinis] kudikeis alba sunareis kitakeis bei galwyu darimais, teipaieg uszkalbeghimu [išlikusios tik raidžių gh viršūnės] saitū dawimu, Rhetcza [rhetczia] beginimu alba sukimu ir kitais daiktais, didis stabu meldims bei Diewa panekinims [panekims] laikamas esti, Antgi ta [tha] dabar tarp lietuwininku ir kiti didi ghreikai, kaip netczistibe, kekschiste ir tam ligias piktenibies pildamas ira, diel kuru daiktu Diewas ir wisa szeme gal [raidės a vieta išdriskusi] karati, kaip pra tai schwentame raschte Diewa daug pawaisdu issiradas [-as išplyšusi vieta]. Kurusgi daiktus mes kaip chrikschanischkam Vriedui prisieitissi, nieku budu galime kenteti Dielgi tha [ta] kiek wienam mandawaiam bei insakam, idant patam tikrai wissakiu stabu [stabu] meldimu kaip tiems wardai gali būti atsilaititusi a sluszbaye Diewa pagal schias szemes basznitczu [basznitcziu] Rheda bei Corpori doctrinae pristapina issiraditusi, kaipaieg ir kiek wienas nug [nog] pirm minetuyū [minetuiū] ir kitu sunkiuyū [sunkiuiū] ghreku laubitissi a sawa giwata kure Diewui galetu intikti, pasigerinti turies dabatisi. A ieigu tai nenussidotusi, tada mes priszasti gausim nepaklusnusus prisientcza stipra karate kitiems ant grausmies karati.

²⁸ Skelbiama pagal: GERULIS, J. Op. cit., p. 55–61.

Kadgi wiel netiktai [ne tiktai] uszgeruwesa ir wentczawanisties darbuse wissaki indiwnei bei Chriksczanimis neprisitaini budai bei cearemonyjes, betaig ir wetczawanystie [wentczawanisties] ischpildime ir thas atskirime wissaki nepatagumai randasi, kurugi budu sulubas wentczawanis ... [wentczawanisties] kaip wirusas instatimas Diewa didzaus panekintas nei pagarbintas [pagalbin-tas] tampa, Dielta narime mes pagal matcze [matczi] musu Hertzik(i)scka [(i) eilutes gale nupjauta] Vrieda, takius paganischkus pratus bei usziwaghimus prastai uszdrausti ir atmesdinti. A turiesgi szmanies patam wissu(r) [(r) eilutes gale nupjauta] uszgerime ir kitusu wentczawanisties darbuse [darbose] pagal ischradima szadza Diewa bei Prusischkas basznitczu Rheda laikitissi ir pagal(!) [pagal] ta elktissi, kaip te ir ne wienam sussieitissi [sussyeiti] bus perleista, net tiktai turitczam(!) [turitczam] sawa wirschkus metus, kuru wissu daiktu kiek wienas klibanas sawa szmanesump [sz-manesump] pilnai dabasis, tamgi nug [nog] sawa dalies tikru isschpildimu passirupins.

Priegtam randame iag prieg nekuru kiemu niera tikru a priskirtu wietu kapinems bet pamirusius alba lawanus ant prasta lauka ischlaidaia, teite isch tiesas tarp chriksczanu ne turietu būti. Tadeleigi instatame ir prisakame idant patam tikri schwentarus twara apdariti butu laikami, kur nukirstantey alba lawanai pagal szadi Diewa ir chriksczaniczka rheda bei paprasti graszei szemen taps ischlaidati.

Suprantame wieli iag lietuwnikai ir kitaki, ne wissada sawaspi [sawa] priskirtaspi basznitczaspi laikasi, bet kartais tankei szemaitczusna [szemaitczosna] basznitczian [basznitczan] nuwasuia [nu-waszoia], irgi tenai papeszischku budu apsikrapidinti bei wentczawadinti dostissi, isschgi ta sekassi iag tulas diel [delei] naudas kudiki sawa (kaip ir nesenei musu pirmame steghime nussidawus pas-sakuia) ir antru kartu perchrikschtidin, kuriasgi szmanies sawa nekiste, ir nog kartunta prympta bei paszinta Praraku bei Apaschtalu maksla humu atpulimu, mumus anys ne maszaus kaip ir primeiseis daiktai didei nepassidabaiassi [ne passidabayassi], ir niekaip tai kentczama ira, Idantgi nun tiey daiktai laubitusi. Narimegi ir prisakame stipriai idant ne wienas swetimaspi [swetimaspi] basznitczaspi pats sawe prissistatitussi essisgu lauke alba widui [widui alba lauke] musu Hertzikisties butu, bet [Bet] kiek wienas tiktai taspi basznitczaspi kuraspi [kuriaspi] ghisai priraschitas ira, kaip klausimap szada [szadza] Diewa, prymimap schwentuiu sacramentu [sacramentu schwentuiu], wentczawaghimap chrikschtighimap, ir kitump chriksczaniczkump instatimump. Tessilaika nei wiel kuris klibanas tame antram ingy a wrieda te ne inschake, net didelei prigadai ischtikus, kaip te wieli [wiel] instatame, iag visitawaiant [uisitawaiant] tai est atlankant a perwisdint basznitczas, wisada uisitawataiems [ui-sitawatayems] alba atlankitayems pagal atlikima bus skirbele, kammarinikas [kamarninkas] alba kita pristapina a lietuwiskai [lietuwiskai] makanti persona pristatyta alba pridota.

Kuru schu daiktu wisu, ieng nug [nog] wisakiu ir kiek wienscha musu Tilszies walsczaus [walscziaus] padunu, wissada, stipriai bei tikrai butu laikame [laikama], narime. Neigi wiel abeiayem [abeyayame] iag kiek wienas pagal ta, kaip ant chriksczaniczies uszgul, patagei laikitissi szinas, ieng atent [atenti] teip tczesischka [tezesischka] kaip amszina karane galies ischwenkti. A wisagalintczamuigi Diewui tu ant schlawies bei garbies, ir kiek wienam antya duschas [duschias] ischganima nussidus, ir teipa musu stipraghi wala bei naras išsipildys. Ant pastiprinima musu wlasnamis rankamis pasiraschemesi, ir tam prispausta petczeti prideyame. Duta Tilszeye 6 dienaye menesies siekia, Mete 78.